

Els afers d'una *virgo Vestalis maxima* del segle III d.C.: Flàvia Pública

Marc Mayer i Olivé

Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Barcelona

La troballa recent d'una placa de bronze a les excavacions al port de *Turris Libisonis*, Porto Torres a Sardenya,¹ ha portat a l'actualitat com «a conseqüència» la figura d'una *virgo Vestalis maxima*, Flàvia Pública, que era ja ben coneguda per altres fonts epigràfiques, especialment urbanes i vinculades, evidentment, al seu sacerdoti.

Es tracta d'un personatge que mereix atenció per ell mateix, però l'estudi del qual comporta també l'oportunitat d'aprofundir en el coneixement de les activitats de les *virgines Vestales* més enllà de llurs deures de caràcter religiós. La bibliografia sobre les vestals no és excessivament abundosa, però estableix un quadre institucional relativament clar i permet moure's en aquest camp amb comoditat, tot disposant de bons repertoris.²

¹ La nova placa de bronze en forma de *tabula ansata*, potser una matricula de nau, trobada recentment a Porto Torres pot afegir-se a aquesta sèrie i documenta la possessió i immunitat d'una nau per part d'ella, cf. G. Gasperetti, «Una *tabella immunitatis* dal porto di *Turris Libisonis*», en A. Mastino, P.G. Spanu, R. Zucca, eds., *Naves plenae velis euntes*, Roma, 2009, (*Tharros Felix*, 3), pp. 266-277, d'on hem extret el dibuix que publicuem com a figura 5 b; Ead., «Nuove iscrizioni dal porto di *Turris Libisonis*», comunicació llegida en *L'Africa Romana, XVIII Convegno internazionale di studi. Olbia 2008*, no publicada.

² Cf. els treballs pioners de G. Gianelli, *Il sacerdozio delle vestali romane*, Firenze, 1913, i «La donna nel sacerdozio romano», *Atene e Roma* 207-208 (1916), pp. 60-79, esp. pp. 63-75, (reimpr. Roma 2009), en part sobre materials de l'estudi fonamental de G. Wissowa, *Religion und Kultus der Römer*, München, 1912², (reimpr. München 1971) pp. 158-161, 504 i 508-510. T.C. Worsfold, *The History of the Vestal Virgins of Rome*, London 1932; E. Del Basso, «*Virgines Vestales*», *Atti dell'Accademia di Scienze Mo-*

Fig. 1

En el cas de Flàvia Pública tota la informació que en posseïm és de caràcter epigràfic³ i es desprèn, principalment, dels sis pedestals, corresponents a altres tantes estàtues que li foren erigides

rali e Politiche della Società Nazionale di Scienze Lettere ed Arti in Napoli 85 (1974), pp. 161-249; J.C. Saquete, *Las vírgenes Vestales, un sacerdocio femenino en la religión pública romana*, Madrid, 2000, (*Anejos de Archivo Español de Arqueología*, 21). Vegeu ara el llibre recent de N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen in der römischer Kaiserzeit*, Wiesbaden, 2006, (*Palilia*, 15), que tracta el conjunt dels problemes.

³ És indispensable el treball de R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia, *virgo Vestalis maxima*. Zu den Inschriften des *Atrium Vestae*», a P. Kneissl, V. Losemann eds., *Imperium Romanum. Studien zu Geschichte und Rezeption. Festschrift für Karl Christ zum 75. Geburtstag*, Stuttgart, 1998, pp.

en el denominat atri de Vesta⁴ (fig. 1), situat al costat de la casa de les vestals, del temple de Vesta i de la *regia* en el fòrum romà que flanquegen la *via sacra*. Altres inscripcions de diversa procedència complementen aquesta informació.⁵ El cas d'aquesta *virgo Vestalis maxima* no és excepcional, car podem mencionar com precedent d'honors semblants el de *Terentia Flavola*,⁶ que ho va ser el 215 d.C., germana de *Terentius Gentianus*, que va ser *flamen Dialis*,⁷

233-251; a més a més cal consultar N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 201, 204-206, i 208.

⁴ *CIL VI 32414-32419*, on es recullen els sis pedestals qui li foren dedicats a l'*atrium Vestae*, cf. *CIL VI*, pp. 3296-3303, per les *Inscriptiones ad virgines vestales expectantes*. Cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 122-123, i figs. 33 i 35-39, pp. 210-211. Un retrat li hauria estat atribuït per R. Lanciani, corresponent al pedestal *CIL VI 32417*, cf. *ibidem*, pp. 217-218 i figs. 82-84 i 104, pp. 239-240 i 245.

⁵ *CIL VI 2134, 2135 = 32404*, avui perduts, i 2147. Per la topografia del conjunt de les troballes, cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 140-147, esp. p. 145, per llur situació actual.

⁶ Cf. *ILS 1155 = CIL VI 716; ILS 4926 = CIL VI 32413; ILS 4927 = CIL VI 2144; CIL VI 2130*, era ja vestal l'any 204 d.C., quan es citada als jocs seculars, Th. Mommsen, «*Commentaria ludorum saecularium quintorum et septimorum*», *EE VIII*, Berlin, 1899, pp. 225-309, p. 267, nota 2. Sobre l'origen social d'aquestes vestals, cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 103-119, esp. pp. 111 i 113-114, per *Terentia Flavola* i Flàvia Publicia, respectivament. Cf. ademés J.C. Saquete, *Las vírgenes...*, pp. 119-132 i 139 i 140 núms. 26 i 18, per *Flavia Publicia* i (*Hedia*) *Terentia Flavola*. Cf. a més a més C. Settiani, *Continuité gentilice et continuité familiale dans les familles sénatoriales romaines à l'époque impériale. Mythe et réalité*, Oxford, 2000, (*Prosopographica et genealogica*, 2), pp. 284 i 406-407, per a *Terentia Flavola* i pel parentiu dels *Hedii Lolliani* amb els *Pedani Salinatores* i els *Ceionii*.

⁷ Cf. *ILS 4927 = CIL VI 2144*, on l'honoren ademés del germà, la cunyada, *Pomponia Paetina*, i el fill del germà *Lollianus Gentianus*; cf. J. Rüpke, *Fasti sacerdotum. Die Mitglieder der Priesterchaften und das sakrale Funktionspersonal römischer, griechischer, orientalischer und jüdisch-christlicher Kulte in der Stadt Rom von 300 v. Chr. bis 499 n. Chr.*, Wiesbaden, 2005, (*PawB*, 12, 1), p. 1315, biografia. J. Rüpke amb la col. de A. Glock, *Römische Priester in der Antike. Ein biographisches Lexicon*, Wiesbaden, 2007, p. 214, s.v. *Terentia Flavola*; M. Th. Raepsaet-Charlier, *Prosopographie des femmes de l'ordre sénatorial (Ier-IIe siècles)*, Louvain, 1987, (*Académie royale de Belgique, classe des lettres, Fonds René Draguet*, t. IV), (= *F.O.S.*), pp. 351-352, núm. 411, (*Hedia*) *Terentia Flavola*; T.C. Worsfold, *The History...*, p. 57, situa el seu primat entre el 210-215 d.C.

i del cònsul del 209, *Q. Lollianus Q. f. Poll. Plautius Avitus*,⁸ i per tant possible filla de *Q. Hedijs L. f. Poll. Rufus Gentianus*,⁹ que va ser cònsul abans del 193 d.C., possiblement cònsul sufecte en torn de 186 d.C., i que ens és documentat per dues inscripcions de *Tarraco*, on va segurament residir com a legat dels emperadors Marc Aureli i Cómode,¹⁰ i néta del cònsul del 144 d.C., *L. Lollianus Avitus*, i neboda per part de pare de *L. Hedijs Lollianus Avitus*. Evidentment, la nostra Flàvia Publicia no sembla poder mostrar-nos una nissaga tan il·lustre, però no per aquest motiu resulta menys interessant la informació que posseïm sobre ella,¹¹ de la qual que ni tan solament sabem si fou o no parenta d'una altra Flàvia, *Flavia Mamília*, que fou *virgo Vestalis maxima* el 242 d.C. i a la qual sembla haver succeït.¹²

A partir d'aquestes inscripcions, entre els elogis estereotipats de què és objecte,¹³ podem obtenir una sèrie de dades que ens precisen el perfil del personatge:¹⁴

⁸ ILS 1155 = CIL VI 32412; G. Alföldy, *Fasti Hispanienses Senatorische Reichsbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des römischen Reiches von Augustus bis Diokletian*, Wiesbaden, 1969, pp. 94-97, *Q. (Hedijs) Lollianus Q. f. Poll. Plautius Avitus, iuridicus Asturiae et Callaeciae* i legat de la *legio VII gemina*, entre el 202-205 d.C., cònsul *suffectus* potser el 209 d.C.

⁹ PIR² H 42.

¹⁰ ILS 1145 = CIL II 4121 = G. Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin, 1975, (*Madriider Forschungen*, 10), (= RIT), 139 i també CIL II 4122 = RIT 140; cf. G. Alföldy, *Fasti Hispanienses...*, pp. 47-48, el govern se situà molt probablement entre el 202-205 d.C. Cf. HA, *vit. Pert.* 7,7.

¹¹ Cf. sobre *Flavia Mamília* PIR² F 428, l'origen social d'aquesta *virgo Vestalis maxima* resta obscur, com en el cas de Flàvia Publicia malgrat que se sospiti, potser amb raó, que aquesta última podria pertanyer al *ordo senatorius* com els seus parents, cf. per exemple, N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, p. 117. La sòposa de l'*ordo senatorius*, G. Barbieri, *L'Albo...*, núm. 1033. Sobre l'origen social de les vestals de l'alt-imperi cf. per exemple M.-Th. Raepsaet-Charlier, «L'origine sociale des Vestales sous le Haut-Empire, *Μνήμη Georges A. Petropoulos*, vol. II, Athenai, 1984, pp. 253-270, com a útil element de comparació.

¹² CIL VI 2133, cf. E. Del Basso, «*Virgines Vestales...*», p. 245; J. C. Saquete, *Las vírgenes...*, p. 139, núm. 25.

¹³ Cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, p. 123.

¹⁴ Cf. PIR² F 438, que indica que va prendre la successió de *Flavia Mamília* i que va ésser succeïda al seu torn per *Coelia Claudiana*; RE VI 2, s.v. «*Flavius 243.*», cols.; G. Barbieri, *L'albo senatorio da Settimio Severo*

Fig. 2

CIL VI 32414 = ILS 4930 és una inscripció datada el 247 d.C.¹⁵ (fig. 2), que li es dedicada per *Aemilia Rogatilla c(larissima) f(femina)*,

a Carino (193-285), Roma, 1952, núm 1034, prenent com a font les inscripcions de Flàvia Publicia proposa l'existència d'un *L. (Flavius)* a l'*ordo senatorius*; cf. J. Rüpke, *Fasti sacerdotum...*, pp. 462-476, que leva al año 265 d.C. el término del sacerdoci de Flàvia Publicia i des del 258 d.C. la suposa substituïda per *Terentia Rufilla*, i además p. 985, per la seva biografia; J. Rüpke amb la col. de A. Glock, *Römische Priester in der Antike. Ein biographisches Lexicon*, Wiesbaden, 2007, p. 109, s.v. «*Flavia L.f. Publicia*»; anteriorment G. Howe, *Fasti sacerdotum p. R. publicorum aetatis imperatoriae*, Leipzig, 1904, 4, 25; T.C. Worsfold, *The History...*, pp. 23 i 57, la suposa *virgo Vestalis maxima* entre els anys 257 i 283 d.C.

¹⁵ La datació depèn d'una lectura reconstruïda dels noms cancel·lats de l'emperador Filip l'àrab, com a cònsul per segona vegada, i del seu fill, també de nom Filip com a Cèsar. Cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 112-113; R. Frei-Stolba, «*Flavia Publicia...*», pp. 237 i 244; J. Saquete, *Las vírgenes...*, p. 139, núm. 26.

sororis filia), per consegüent la seva neboda, i per *Minucius Honoratus Marcellus Aemilianus, c(larissimus) p(uer)*,¹⁶ fill d'aquesta *Aemilia*. Podem deduir per tant que la *soror*, mare d'*Aemilia Rogatilla*, era una *Flavia*, filla per tant com *Publicia* de un *L. Flavius*, que es va maridar amb un *Aemilius*, potser *Rogatus*, sense que en puguem treure altra deducció. Pel que fa al fill de *Rogatilla*, el *cognomen Aemilianus* que porta és una presència evident de la família paterna de la mare i li és posat segurament com a record de l'avi matern, potser en raó d'una disposició testamentària, que és una de les causes més freqüents de la presència de poliònims en la onomàstica de les classes romanes més acabalades.

Un *Aemilianus* està documentat com a *praeses Hispaniae citerioris* a Tarraco per les *Acta Fructuosi* l'any 259 d.C.,¹⁷ un moment molt proper a les dedicatòries a Flàvia *Publicia* i només 12 anys posterior a l'homenatge que li és fet en la dedicatòria que tractem. De tota manera, aquesta no és més que una presumpció derivada de la conjectura de considerar que el jove hauria pogut seguir un *cursus honorum* notable, d'acord amb el seu naixement, i tenint en compte els personatges homònims que coneixem en la seva cronologia, per la qual cosa la nostra proposta no és res més que una llunyana possibilitat, que es veu fins i tot molt debilitada pel fet que els *Acta* diuen que el governador tenia una filla cristiana, la qual cosa no sembla adir-se gaire amb el que podríem suposar respecte a aquest personatge.

CIL VI 32415 = ILS 4932 (fig. 3), un *Vlpus Verus* i un *Aurelius Titus, deputati centuriones*,¹⁸ l'honoren amb una estàtua dedicada

¹⁶ *PIR M 434; PIR² M 613 i PIR² A 426* per a la madre.

¹⁷ *Acta Sanctor. 2, 339, (d. 21 Ian.) = Acta Fructuosi*, a més *PRVD. perist. 6, 34, 41*; sobre el personatge: *PIR² A 319, PLRE I, Aemilianus 1*, cf.

¹⁸ *Vegis R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 237, 245 i 247*, que assenyala l'absència de dades que puguin establir una relació justificada entre la vestal i els *centuriones deputati*; sobre la condició dels dedicants, cf. *ThLL, s.v. «deputo»*, cols. 620-625, (Tafel), esp. col 625, per l'ús, de vegades fins i tot substantivat, del participi passat. Es denominen així els centurions enviats a Roma al emperador per tractar qüestions referents a llur legió. Cf. el comentari a *ILS 2669*, nota 1 i T. Mommsen «Observationes epigraphicae», *EE IV*, Berlin, 1881, pp. 213-252, a l'apartat dedicat a «Nomina et gradus centurionum», pp. 226-245, esp. p. 240 i *CIL III, p. 7326*. Són presents *centuriones deputati*, precisament en una inscripció de Roma dedicada a la dona del emperador Gal·liè, *CIL VI 1110*, cf. además Y. Le Bohec, *L'armée romaine*, Paris, 1989, p. 46.

ob eximiam erga se benevolentiam,¹⁹ cosa que indica potser algun favor especial per part de la *virgo Vestalis*. La indicació explícita, *cuius egregiam morum disciplinam et in sacris peritissimam operationem merito respublica in dies feliciter sentit*, pot explicar aquesta decisió per part d'un cos legionari, però resulta molt difícil conjeturar quina pot ser la causa veritable d'aquesta dedicatòria que comportava l'estàtua corresponent i potser podem pensar en alguna acció ritual a favor de la legió que representaven, o bé en un ajut especial prop de l'emperador o d'algun personatge influent. Una possibilitat seria que algun parent de Flàvia Pública comandés la unitat que representaven, encara que resultaria estrany que figuressin només els noms del dos centurions encarregats d'aquesta tasca en els honors que se li retien.

Fig. 3

¹⁹ Cf. per aquestes formes de rengraciament, N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, p. 193. Per als elogis i titulatures, cf. R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 241-244.

Caldrà aprofundir en la qüestió per tal de trobar-ne una explicació raonable.²⁰ Evidentment les vestals practiquen rituals encaminats a conjurar la caiguda de l'imperi romà.²¹

CIL VI 32416 = ILS 4931, datada pel tercer consolat de cadascú del emperadors, Valerià i Gal·liè, se situa en l'any 257 d.C., i en ella *Bareius Zoticus* amb la seva dona *Flavia Verecunda* honoren Flàvia Pública per la seva consideració envers ells. *Zoticus* és un *cognomen* portat generalment per lliberts, i així *Flavia Verecunda* podria ésser, més que una parenta, una lliberta del cercle familiar de Flàvia Pública o fins i tot lliberta de la pròpia vestal.²² La raó que es dona per l'erecció del monument és: *ob eximiam eius erga se benivolentiam (sic) praestantiamque*, lluny, doncs, d'una vinculació personal estreta i una mostra de respecte evident.

CIL VI 32417, porta un epígraf dedicat al nostre personatge per un *M. Aurelius Hermes* que dona com a raó *ob eximiam eius erga se benivolentiam praestantiamque*, no sabem qui pogué ésser el dedicant probablement de nou un llibert vinculat a les vestals o a les activitats, fins i tot patrimonials, d'aquestes.²³

²⁰ Un intent a N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, p. 127, on comenta qui són els dedicants de les dedicatòries a Flàvia Pública i sobre-tot la funció dels dos centurions, esp. nota 1139, tot seguint R. Frei-Stolba p. 247, nota 88, que se cenyeix al text de la inscripció, com a rengrengament oficial en nom de llur unitat al serveis prestats al estat per part de la vestal. Una explicació plausible podria ser la que ens dona el precedent de Campia Severina, que es honorada per un *vir egregius* de nom *Quintus Veturius Callistratus*, el qual, *suffragio eius*, fou fet *procurator rationis summarum privatarum bibliothecarum Augusti nostri et procurator eius* (*CIL VI 2132= ILS 4928*), mentre un cert *Aemilius Pardalas* rebé per la intervenció de la mateixa vestal, *petito eius ornatus*, el progrès dins de l'*ordo equester* i el tribunalat de la *cohors I Aquitanica* (*CIL VI 2131= ILS 4929*), l'any 240 d. C. La qual cosa mostraria la intervenció de les vestals, especialment de les *maximae*, en els afers administratius i militars amb bons resultats.

²¹ E. Del Basso, «Virgines Vestales...», pp. 224-225.

²² R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 238, 245 i 247. Sobre els esclaus personals de les vestals, cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp.117-119

²³ R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 238, 245 i 247. Sobre els privilegis econòmics i patrimonials de les vestals cf. per exemple, J.C. Saquete, *Las vírgenes...*, pp. 109-112, N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 40-42.

Fig. 4

CIL VI 32418 = ILS 4933, és dedicada a Flàvia Publicia per un T(itus) Fl(avius) Apronius que es declara *fictor v(irginum V(estalium) loci secundi*²⁴ (fig. 4). Porta un nom derivat d'una família de lliberts imperials d'època flàvia i podria ser ell mateix un llibert d'una d'aquestes famílies, però no podem descartar que es tracti d'un llibert de la propia família o, fins i tot, d'ella mateixa, ja que es refereix a ella com a *patrona*. La funció de *fictor* correspon a la d'una mena d'*apparitor* dels sacerdocis, com és el cas dels *pontifices* i de les vestals.²⁵ En aquest cas es tracta d'un *fictor* de segona classe,

²⁴ R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 238, 245 i 247; J. Rüpke, *Fasti sacerdotum...* p. 471, que el data al 257 d.C. i p. 987, per la biografia.

²⁵ ThLL, s.v. «fictor», col. 649 (Vollmer). Cf. el comentari de ILS 4926 per als *fictores*. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 43-44, que els considera una espècie de «Opferkuchenbäker».

fet força interessant, potser per la seva condició de llibert, com veurem en la inscripció següent la posició de *fictor*, almenys en un cert nivell, és un càrrec digne d'ésser ocupat per un membre de l'*ordo equester*. De totes maneres, val la pena recordar en aquest punt el fet que en una de les inscripcions dedicades a *Terentia Flavola* el dedicant, un *Cn. Statilius Menander*, es declara *alumnus* de *Cn. Statilius Cerdo*, i que ambdós porten el càrrec de *fictor virginum Vestalium*, la qual cosa serveix de prova que es tracta de lliberts.²⁶

CIL VI 32419, de nou es un *fictor v(irginum V(estalium), Q(uintus) Veturius Memphius, v(ir) e(gregius)* el que honora a Flàvia Pública. Una inscripció gairebé paral·lela del mateix personatge datada en l'any 247 d.C., *CIL VI 2134 = 32404*,²⁷ ens pot també fixar la cronologia d'aquest exemplar. De nou no podem precisar més sobre el cavaller dedicant, que té un corresponen també del seu *ordo* i no és, doncs, l'únic cas.²⁸ La raó del honor no és altra que les *dignationes* (sic) *erga se honoris causa plurimis in se conlatis beneficiis*.

La inscripció *CIL VI 2135 = ILS 4934*, ens documenta una altra vessant que podia comportar honors a una *virgo Vestalis maxima* ja que es tracta del pedestal d'una estàtua que li és dedicat per *Q. Terentius Rufus* i *Caenia Verissima*, que són el pare i la mare d'una altra *virgo Vestalis, Terentia Rufilla*. Les causes d'aquest agraïment poden ser ben diverses, encara que la protecció de la jove, o bé contribució a la promoció de la mateixa puguin ser una bona hipòtesi. La datació de la inscripció por ésser situada, en raó de la indicació consular incompleta, el 254, el 255 o el 257 d.C., quan foren cònsols els emperadors Valerià i Gal·liè. La protecció donà,

²⁶ *ILS 4926 = CIL VI 32413*.

²⁷ *CIL VI 2134*, és avui perduda, que porta datació consular, mentre la conservada a l'*atrium Vestae* no la duu, per la qual cosa hem de suposar, com fa *CIL VI*, que es tracta de dues bases diverses amb una mateixa inscripció, fenomen força freqüent en aquest tipus d'honors. Cf. el comentari de *ILS 4934*, per a aquestes dues inscripcions, i també el de R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 236 i 244-246. No sabem quina relació pot tenir aquest personatge amb el *Q. Veturius Callistratus* que fou promogut per la intervenció de la vestal máxima Campia Severina alguns anys abans, vegeu nota 20.

²⁸ *CIL VI 32405*. J. Rüpke, *Fasti sacerdotum...*, p. 462 i 1366 biografia. Recordem que un *M. Veturius Veturianus* és entre 255 i 258, *leg. Auggg. pr. Numidiae*, cf. M. Christol, « Les règnes de Valérien et de Gallien (253-268): travaux d'ensemble, questions chronologiques », *ANRW*, II, 2, Berlin, New York, 1975, pp. 803- 827, esp. p. 813.

sens dubte, els resultats esperats, car tenim documentada per tres inscripcions *Rufilla* com a *virgo Vestalis maxima*, l'any 300 o 301 d.C., entre les successores de Flàvia Publicia.²⁹

Fig. 5a

Fig. 5b

²⁹ CIL VI 2141-2143. R. Frei-Stolba, «Flavia Publicia...», pp. 236-237 i cf. J. Rüpke, *Fasti sacerdotum ...*, p. 1315, biografia J. Rüpke amb la col. de A. Glock, *Römische Priester in der Antike. Ein biographisches Lexicon*, Wiesbaden, 2007, pp. 214-215, s.v «*Terentia Rufilla*», amb totes les referències bibliogràfiques. Cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 105, quadre, i 113-114. Pensem que *Terentia Rufilla* era possiblement també com *Terentia Flavola* de la família dels *Hedii Lolliani* cf. el quadre genealògic a *PIR*², Pars IV, p. 52

La *immunitas* documentada per la placa del port de *Turris Libisonis* ens fa veure un privilegi notable, però no desconegut, en l'activitat patrimonial d'aquestes vestals que incrementen el patrimoni de llur congregació, i segurament el seu propi, aprofitant la situació particular que els dóna llur sacerdoci.³⁰ Una posició que iguala a aquestes sacerdotesses amb la figura de la pròpia dona de l'emperador.³¹ Heus ací el text d'aquest nou document (fig. 5, a i b):

Flaviae · Publiciae · v(irgo) · (imago) · V(estalis) · maximae · immunis · in naucella · marin(a) · cynbus · Portensis · parasemo · Porphyris · Eudromus

En el cas de Flàvia Pública, a més de la *tabula ansata* de bronze a la qual ens hem referit en iniciar aquestes pàgines i que acabem ara de recollir, on s'indica la condició d'*immunis in naucella marina* de la *virgo Vestalis maxima*, referendada per la seva imatge, hem d'adduir també una altra placa de bronze d'ella mateixa, que correspon a una *immunitas in iugo* i que documenta, de nou, l'ús d'aquests privilegis derivats del sacerdoci.³² La forma *in iugo* en aquesta *tabula* de bronze va ser interpretada per H. Dressel segons la hipòtesi de G. B. De Rossi: «Aliae nomina virginum Vestalium exhibentes immunitatem in iugo indicabant, appensae scilicet erant ut putat Rossius, equorum ornatui, qui ita a collatione equorum immunes esse significabantur», per tant *in iugo*, utilitzant el valor metonímic de *iugum* per «bestiar de càrrega», indicaria la immunitat en la requisició de cavalls.³³ Aquesta immunitat podria estar vinculada al dret de les vestals d'utilitzar un *plostrum*, un carro de

³⁰ Altres plaques d'immunitat d'aquest tipus referides a vestals, *CIL XV* 7127-7129. Cf. I. Santinelli, «La condizione giuridica delle Vestali», *RFIC* 32 (1904), pp. 63-82, esp. p.75, on indica que la *immunitas* pot dependre de la del *pontifex maximus*; cf. a més F. Guizzi, *Aspetti giuridici del sacerdozio romano. Il sacerdoziodi Vesta*, Napoli, 1968.

³¹ Cf. *CIL XV* 7125, que esmenta *Iulia Augusta*) i que és una placa d'aquesta mena.

³² Cf. *CIL VI* 2147 = *XV* 7126, per a l'altra placa d'*immunitas* d'aquesta *virgo Vestalis*; M. Buonocore, *Le iscrizioni latine e greche II (Instrumentum domesticum, 1)*, Roma, 1990, (*Musei della Biblioteca Apostolica Vaticana. Inventari e studi*, 3), pp. 23-24, núm. 8 i lám. XIII, fig. 26; R. Frei-Stolba, 235-236 notas, pp. 16-19. Altres exemples en *CIL VI* 2146-2148 = *XV* 7125-7127. Cf. N. Mekacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, p. 103 i nota 861.

³³ *CIL XV*, p. 891.

cavalls, en certes dates i cerimònies, reconegut per la legislació.³⁴ Seguint aquesta interpretació, la immunitat de la nova placa es referiria, doncs, a la impossibilitat de requisar la nau per al servei públic, no obstant no podem suposar que estigués destinada a cap servei religiós especial de la vestal que la posseïa, al menys a partir de les fonts que coneixem. Creiem, en canvi, que potser molt probablement les dues *immunitates* podrien ésser referides també al *portorium*, l'impost que es pagava per al transport, per més que la forma *in iugo* és ara per ara un *semel dictum*, però vinculable potser al transport, sigui per terra, al·lusió al *iugum*, el jou, dels bous o dels cavalls vinculat al transport terrestre, sigui, molt menys probablement, al marítim, ja que *iugum* és la forma llatina derivada del grec ζυψόν, que en llatí tècnic rep també el nom de *transtrum*, que es també el nom d'una part de l'aparell de les naus, que podria ésser de nou una metonímia equivalent,³⁵ a la de *nau-cella* o *navicella marina* que resulta també inusitat fins ara. El més probable, però, com ja hem dit abans, és que ambdues *immunitates* es refereixen una a la terra i l'altra al mar, bé sigui per impedir la requisició, bé per gaudir d'una exempció del *portorium*, o, fins i tot, per tots dos motius i que comportin potser d'altres privilegis.

El que resulta clar és que la placa trobada recentment al port de *Turris Libisonis* ens possibilita la visió d'una dimensió molt més àmplia dels interessos d'una *virgo Vestalis* i, si la posem en relació amb les altres plaques de bronze del mateix tipus ja conegudes, ens documenta el procediment de certificació i demostració de la immunitat mitjançant plaques segellades que aplicades a un bé, moble segurament, n'asseguren la seva *immunitas*, de qualsevol *vectigal* o confiscació. La possibilitat que demostrï només la immunitat limitada al cas de requisicions d'animals o de elements de transport és també, com hem ja dit, una hipòtesi a retenir. El fet important, però, és que hi ha una presència important en l'activitat econòmica d'aquestes vestals que ens es demostrada per primera vegada pel document que comentem ja que conte la figura d'un dependent de Flàvia Pública que actuava sota la protecció de la *immunitas* de la *virgo Vestalis maxima* en una activitat probablement

³⁴ Lex Iulia, *CIL* I² 593 add. p. 916, cols. 62-65, explicació acceptada per M. Buonocore, *Le iscrizioni latine...*, pp. 23-24, que es pregunta si *in iugo* no indicaria el lloc de fixació de la *tabula*, que no seria el guarniment del cavall sino precisament *in iugo*.

³⁵ Cf. *ThL*, s.v. «*iugum*», cols. 639-644, esp. col. 643, (E. Baer).

de tipus comercial. El fet no ens ha d'estranyar, l'activitat comercial de les dones de les classes superiors romanes ens és ben coneguda i especialment la de les dones de la pròpia casa imperial.³⁶ Pot resultar un xic sorprenent, però, als ulls moderns, la llunyania d'aquests interessos comercials de la provada reserva del comportament de les vestals, que es deu limitar tanmateix a l'àmbit sacre i al respecte d'unes regles, la seva presència podriem dir mundana depassa el propi àmbit familiar, i en aquest cas l'epigrafiografia referent a Flàvia Publicia és potser el millor exemple conservat d'aquesta activitat diversa en la qual actuaren segurament fins i tot els seus *fictores*, a més dels seus esclaus i sobretot lliberts. Una posició més conservadora ens conduiria a considerar que les dues plaques estan referides als mitjans de transport utilitzats per al desplaçament de la *virgo Vestalis* i que res tenen a veure amb una possible activitat comercial d'aquesta. De tota manera, un transport marítim no deixa d'ésser interessant tenint en compte les limitacions de les vestals, per la qual cosa ens inclinem a considerar oberta la qüestió de la possible activitat comercial o patrimonial emparada en la *immunitas* del sacerdoci exercit. D'ací també les proves d'agraïment de què és objecte, que semblen anar més enllà del comú habitual en el cas de *virgines Vestales maximae*.

Si intentem donar també una explicació als honors retuts pels dos *centuriones deputati*, no se'ns acudeix una possibilitat més real que la proximitat a la casa imperial, i concretament a la figura de la dona de l'emperador que, per exemple, documenten els jocs seculars i una llarga tradició d'actuacions conjuntes. La figura de la vestal com a confident és ben coneguda en el cas de Lívia, muller d'August, i també la funció de les vestals com a dipositàries de documents reservats, recordem de nou la figura d'August i del seu testament. Fins i tot les històries sobre violacions de vestals per part de Neró i Caracalla, i especialment l'episodi complicat i confús del *incestus* i posterior matrimoni d'Heliogàbal amb *Julia Aquilia Severa*³⁷ són una prova d'aquesta proximitat. El fet que els *centuriones deputati* honorin la casa imperial no comporta una sorpresa, però sí que ho facin amb una vestal, com és el cas de

³⁶ Cf. per exemple M. Mayer, «Vibia Aurelia Sabina, una emprendedora hija de Marco Aurelio. Notas epigráficas», *Sandalion* 31 (2008 [2009]), pp. 65-81.

³⁷ J. C. Saquete, *Las vírgenes...*, pp. 87, 102 i 140, núm 30; N. Me-kacher, *Die vestalischen Jungfrauen...*, pp. 34, 111-112, 179, i 259191.

Flàvia Publicia, encara que sigui la *virgo Vestalis maxima*, el motiu podria, doncs, ésser un intent d'aproximar-se a la *domus Augusta* mitjançant la intervenció d'una persona vinculada a ella i potser especialment a la emperadriu. Per la cronologia de la menció última de la *virgo Vestalis* que tractem que se situa en l'any 257 d.C, ens trobaríem per tant en el regnat de Gal·liè entre 253 i el 267, l'esposa d'aquest emperador no és altra que Cornelia Salonina, de la qual coneixem una important activitat cultural i intel·lectual.³⁸

Si volem justificar la presència a Porto Torres del document epigràfic de la nau *Porphiris* de Flàvia Publicia, podem seguir dues vies: pensar en una relació comercial que portaria la nau a *Turris Libisonis* o en una relació de caràcter més personal que pot no excloure la primera raó. Vista l'estreta relació de la *virgo Vestalis maxima* amb el seus parents potser en podríem trobar un d'ells en aquell moment a Sardenya.

Si ho fem així, notarem com un *Lucius Flavius Honoratus*, sembla ésser *procurator et praefectus provinciae Sardiniae*,³⁹ en una

³⁸ J. Gagé, «Programme d'italicité' et nostalgies d'hellenisme autour de Gallien et Salonine. Quelques problèmes de 'paidéia' impériale au IIIe siècle», *ANRW*, II, 2, Berlin, New York, 1975, pp. 828-852.

³⁹ *PIR²* F 289, que segurament és un personatge divers del *magister del collegium Arvale Flavius Honoratus Lucilianus*, *PIR²* F 290, cf. J. Rüpke amb la col. de A. Glock, *Römische Priester in der Antike. Ein biographisches Lexicon*, Wiesbaden, 2007, p. 110 s.v. «*L. Flavius Honoratus Lucilianus*», cf. *CIL* VI 39443. Segons el testimoni de *CIL* X 7859, de Fordongianus, l'esposa del *procurator L. Flavius Honoratus* és *Flavia Tertulla* i llurs fills *Honoratianus* i *[Marc]jellina*, cf. *PIR²* F 289. Tot seguint les dades de H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le haut-empire romain*, Paris, 1969, p. 1045, que pensa, però, que governà en la primera meitat del segle III, podem pensar que succeí possiblement a *Aelius Valens*, que va romandre a Sardenya entre el 245-248 d.C. o bé a *Antonius Septimius Heraclitus*, després del 251 o a *Marcus Calpurnius Caelianus* després del 253-254, o potser a *P. Maridius Maridianus* després del 257 d.C. Cal notar que entre 268 i 270 d.C. fou procurador *L. Septimius Leonticus* i entre 270 i 275 *Septimius Nigrinus*, cf. A. Mastino, dir., *Storia della Sardegna antica*, Cagliari 2005, pp. 158-159; R. Zucca, «Additamenta epigraphica all'amministrazione della Sardegna da Augusto all'invasione vandalica» a G. Angeli Bertinelli, A. Donati, eds., *Varia Epigraphica. Atti del Colloquio Internazionale di Epigrafia, Bertinoro, 8-10 giugno 2000*, Faenza 2001, (*Epigrafia e antichità*, 17), pp. 513-535, i per Flavi Honorat, p. 533; P. Meloni «L'amministrazione della Sardegna da Augusto all'invasione vandalica», *Annali della Facoltà di Lettere di Cagliari*, XXV, 1957, pp. 5-173, i la segona part,

forquilla cronològica que podria potser situar-se en principi entre la fi del govern de *M. Vlpus Victor* el 244 d.C. i el inici del govern de *P. Maridius Maridianus*, en el 257-259 d.C., encara que entremig s'hagin d'intercalar *Antonius Septimius Heraclitus* el 249-251 i *M. Calpurnius Caelianus*, 253-257 d.C. Una data, doncs, entre aquests governs seria possiblement la de la seva presència a Sardenya. Si considerem que aquest personatge podria ser parent de la *virgo Vestalis maxima* en aquell moment, podria justificar l'arribada a la illa d'una nau de Flàvia Pública. A favor del parentiu podem aportar el *praenomen* i el *nomen* *L. Flavius*, com el pare de Flàvia Pública i el *cognomen* d'aquest personatge, *Honoratus*, present al poliònim del renebot de la vestal, així com el nom *Marcellina*, portat segurament per la seva filla que és present també en la forma *Marcellus* del poliònim de *Minucius Honoratus Marcellus Aemilianus*, el suara esmentat renebot.

Difícilment podem, però, considerar que aquest personatge fos el pare de la vestal, però podria ésser perfectament el seu germà. Veuríem també en aquest cas com una família de *l'ordo equester* arriba a *l'ordo senatorius*, potser per matrimoni, i aquesta podria ser la raó per la qual la neboda i el renebot de la vestal indiquen el seu rang repetidament en la dedicatòria de l'estàtua que li erigeixen. Caldria, doncs, si acceptem aquesta proposta, pensar que la *captio* de Flàvia Pública fou feta en *l'ordo equester* i que el desenvolupament adequat del seu sacerdoci degué ajudar a l'escalada social de la família.

Podríem a partir d'ací suposar que els *centuriones deputati* que l'honoraren pogueren ser subordinats del seu germà el *praefectus Sardiniae*, la qual cosa seria una bona opció i potser simplificaria les coses, però cal dir que continuem movent-nos en un camp conjectural que, encara que resulti molt coherent, dista molt d'estar ben comprovat.

Són totes aquestes qüestions que haurien segurament divertit en Xavier Gómez Font i que haurien rebut segurament la seva aportació crítica sempre amical; les Parques no ho han consentit, però el record de la seva disponibilitat, rigor científic i bonhomia roman entre nosaltres.

«Prosopografia dei magistrati romani in Sardegna da Augusto all' invazione vandalica», *Studi Sardi* 14, 2 (1955-1957), pp. 5-129, esp. pp. 37-48, per a aquests governadors, entre els quals no inclou *L. Flavius Honoratus*.

MAYER I OLIVÉ, Marc, «Els afers d'una *virgo Vestalis maxima* del segle III d.C.: Flàvia Publicia», *SPhV* 13 (2011), pp. 141-157.

RESUMEN

A partir de la recent troballa d'una placa de bronze a *Turrus Libisinus* (Porto Torres, Sardenya), i fent servir diferents fonts epigràfiques, l'autor descriu la figura (parentesc, activitats, agraïments i honors rebuts, privilegis, etc.) de la *virgo Vestalis maxima* Flavia Publicia, que va viure al segle III d.C.

PARAULES CLAU: epigrafia, tabula ansata, virgo Vestalis, Flàvia Publicia.

ABSTRACT

The author, from a bronze plaque recently founded in *Turrus Libisinus* (Porto Torres, Sardinia) and through different epigraphic sources, describes the figure (kinship, activities, thanks and honors received, privileges, etc.) of the *virgo Vestalis maxima* Flavia Publicia, who lived in the third Century AD.

KEYWORDS: Epigraphy, tabula ansata, virgo Vestalis, Flavia Publicia.

